

Pesterzsébeten tartott legtovább a fegyveres ellenállás

Pesti srácok vére

A forradalom első napjától kezdődően Budapest egész területén kisebb-nagyobb felkelőcsoportok alakultak meg. E civil fegyveresek főleg fizikai dolgozókból álltak, tevékenységükre leginkább a spontaneitás volt jellemző. Mint más forradalmak esetében is, többségükben ekkor sem a legtudatosabb, legtájékozottabb társadalmi rétegek vettek részt a fegyveres megmozdulásban. Nem lehet kétséges viszont: *alapvető célkitűzésük a sztálinista rendszer megszüntetése és az ország függetlenségének kivívása volt.* Ezen cikk kereteiben, terjedelmi okok miatt, csak azon csoportok vázlatos ismertetésére szorítkozom, amelyek az egész forradalom ideje alatt a legáldozatosabb ellenállást fejtették ki.

Széthúzás a Corvin közben

A legnagyobb harcok a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésének környékén voltak, ahol már a forradalom első napjaiban kialakultak kisebb-nagyobb létszámú felkelőosztagok, amelyek (mint másutt is) főleg benzines palackokkal, géppisztolyokkal, kézigránatokkal vették fel a harcot a szovjet páncélosok ellen. Stratégiai szempontból a Corvin moziban összegyűlt csoport bizonyult a legveszedelmesebbnek, ezért a politikai és katonai vezetés mindenáron meg akarta szervezni e bázis megsemmisítését. Az akciót azonban meghiúsította Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása. Természetesen a Corvin köziek harci sikereihez hozzájárultak a közvetlen környezetükben lévő VIII. és IX. kerületi felkelők is. A VIII. kerületben kiemelkedő jelentőségre tett szert a Práter Utcai Általános Iskolában berendezkedett csoport Ö. Nagy János és Lassan György parancsnoksága alatt. Ezenkívül még a környéken tevékenykedett a Vajdahunyad utcai egység (parancsnokok: Kiss Károly és Jánoki Attila) és a Kisfaludy utcai két csoport (parancsnokok: Kasza János és Fánicsik György). Elvileg ezek az egységek is a corvinosok parancsnoksága alá tartoztak, valójában azonban – különösen a forradalom első időszakában – egymástól függetlenül tevékenykedtek.

A Corvin közti fegyveresek október 26-tól Iván Kovács László gödi munkást ismerték el parancsnokuknak. Vezetésével még a tűzszüneti határozat előtt tárgyalásba bocsátkoztak a szovjetekkel és a BM képviselőivel, akik fegyverletételre akarták rábírní a felkelőket a szabad elvonulás fejében. A corvinisták azonban tízponthoz ellenkövetelést fogalmaztak meg; ebből az is kiderült, hogy Nagy Imre helyett Veres Péter írórt tartották a

madás váratlanul érte a corvinista nemzetőröket. Egy-két napos ellenállás után a névsorokat, igazolványokat megsemmisítve, parancsnokaik vezetésével kiürítették a bázishelyeiket. Kisebbrészüket és a Vajdahunyad utcai csoport azonban folytatta e körzetben a fegyveres harcot november 7–8-ig.

Az Üllői út másik oldalán a Középső-Ferencvárosban három nagyobb felkelőcsoport alakult meg: Wágner István géplakatos parancsnokságával a Berzenczey utcai, Bárány János szerszámkészítő vezetésével a Tompa utcai, valamint Angyal István építésvezető és Csongovai Per Olaf filmrendező irányításával a Tűzoltó utcai csoport. E felkelők nemcsak a szovjet erőkkel, hanem a magyar rendőri és katonai alakulatokkal is több ízben harcra keveredtek. Angyal és Csongovai, értelmiségi barátaik, kapcsolataik révén fontos szerephez jutottak a fegyverszüneti tárgyalásokban. Politikailag jóval képzetebbek voltak felkelőtársaik túlnyomó többségénél. Nyíltan *kommunistáknak* vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel a pártvezető személyében látták a legfőbb biztositékot az új, demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására. A Tompa utcaiak valószínűleg Tildy Zoltánban bíztak leginkább.

A november 4-i támadás álmukban érte a IX. kerületi nemzetőr-csoportokat, jóllehet tudtak arról, hogy a szovjet csapatok folyamatosan szivárognak be Magyarországra. A Tűzoltó utcaiak kötelekeiben harcolt 22–24 besorozott ÁVH-s is, akiket a fegyverszünet idején az utcán vettek őrizetbe. A harcok idején a csoport parancsnokai minduntalan kapcsolatokat kerestek a szovjet katonái és a magyar politikai vezetőkkel a *tűzszünet* elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalászatlanhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli lehetőségre felkínált *feltétel nélküli* fegyverletételt. A IX. kerületi forradalmárok négy napig hősiességgel védekeztek az óriási túlerővel szemben. November 8-án aztán gyakorlatilag megszűnt a fegyveres ellenállás a Ferencvárosban.

Kiszabadított foglyok

A VII. kerületben a forradalom első napjaiban csak a Baross téren alakult ki nagyobb ellenállócsoporthoz. Október 28-ától Pásztor Gyula és Pásztor Sándor vezetésével mind szervezettebbé vált a fegyveres tevékenysége. A Baross tériekhez számos *egyetemista* is csatlakozott, akik stencilgépekkel nagyarányú propagandatevékenységet folytattak. Amikor megalakult a nemzetőrség, Nickelsburg László műsze-

szészóródva, már-már utolsó csepp vérikig folytatták az ellenállást. A Lenin körüti szakaszon napokon keresztül eredményes harcot folytattak a felkelők. November 6-án Steiner Lajos parancsnoksága alatt összeolvadtak a csoportok, központjukat a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium épületében rendezték be, és 9–10-éig tartottak ki ott. Egy másik VII. kerületiekből álló részleg Klauber István vezetésével november 4–5-én a Thököly úti bázisukról eredményes harcot vívott a szovjetek ellen.

Csepelen a forradalom első szakaszában a civil felkelők nem a szovjetek, hanem a magyar fegyveres szervek ellen harcoltak. Először október 24-én a kiegészítő parancsnokságot támadták meg, majd a pártbizottság épületébe is behatoltak. Másnap már elfoglalták a rendőrkapitányságot, és az épületben Buri István parancsnokságával létrejött egy felkelőcsoport. A fegyverszünet idején Csepelre került egy légvédelmi tüzérezred, amelynek néhány tisztje felvette a kapcsolatot a civil fegyveresekkel.

Felrobbantott útburkolat

A szovjetek november 4-én azonnal elfoglalták a Csepelen tartózkodó tízezered egyes tüzelőállásait (más állásokat már az első támadásuk – október 26–27. – óta nem engedtek ki a kezükből). A megmaradt lövegeket a nemzetőrparancsnokság a fontosabb stratégiai pontokon vonta össze. A többi felkelőcsoporthoz képest erős tűzerővel rendelkező csepeliek löttek a szovjet repülőkre, és sorozatvetőjükkel a tököli repülőter kifutóját vették célba. A gyalogsági támadást megelőzendő felrobbantották a városrészebe tartó utakat, s ezzel késleltették a szovjet behatolást. Később a harckocsik bevonulását a Vasműből kitolott vagonokkal, tartálykocsikkal akadályozták meg. A szovjetek mindinkább megerősödő támadása megszüntette az ellenállókat: a tisztiek nem látták értelmét a további harcnak, de Buri ezt a felfogást még 7-én is *hazaárulásnak* minősítette. Csepelen 9-én reggel a szovjetek végleg felszámolták a fegyveres ellenállást.

A pesterzsébeti felkelők a forradalom első napjaiban a szovjetekkel, majd később a Jutadombnál és környékén a kiskunhalasi gépkocsizó lövészrezzel is felvették a harcot. Október 25–26-án a civil fegyveresek elfoglalták a XX. kerületi pártházat, a tanácsházat, majd a rendőrkapitányságot. A minap Németországban elhunyt Oltványi László vegyész választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrparancsnokának is. A környéken

legalkalmasabbnak egy údeigle-
nes kormány megalakítására.
(Nagy Imre ebben az időben más
csoportoknál sem volt népszerű,
részint a statáriumrendelet, más-
részt a Szabad Európa Rádió ellene
irányuló kampánya folytán.)

A fegyverszüneti tárgyalások-
ban a „pesti srákokat” több esetben
Corvin köziek képviselték. A párt-
közponban az MDP vezetőivel köz-
ös nyilatkozatot hoztak létre: ők
elismerik a Nagy Imre-kormányt, a
kormány leszereli az ÁVH-t, a har-
cokban részt vevők pedig amnesz-
tiában részesülnek. Megígérték ne-
kik, a rádióban teszik közzé a felhí-
vást. Mivel ez elmaradt, a fegyver-
letételre sem került sor. A felkelők
túlnyomó része egyetértett abban,
nem adják ki kezükből a fegyvert a
szovjet csapatok budapesti kivoná-
sáig, de ennek megtörténte után a
katonákkal és a rendőrökkel együtt
közreműködnek a rend helyreállítá-
sában. A Corvin közben azonban
akkorra már Iván Kováccsal szem-
ben kialakult egy befolyásos cso-
port, amelyet a *Pongrátz* testvérek,
Antalóczy Sándor orvos és *Bor-
nemissza* Tibor egyetemi tanárse-
géd vezettek. Ők árulást gyanítva
még a kivonuló szovjet csapatok
biztosításában sem voltak hajlan-
dók közreműködni. A konfliktus
később még éleződött a Corvin ve-
zetésén belül, és november 1-jén
(vagy 2-án) leváltották Iván Ková-
csot, s főparancsnoknak Pongrátz
Gergelyt neveztek ki. A megosz-
tottság, a széthúzás azonban a to-
vábbiakban sem szűnt meg.

A november 4-ei szovjet tá-

rész vette át a főparancsnokságot,
de a csoport vezetésében továbbra
is fontos szerepet játszott a két
Pásztor s *Balogh* László csatorna-
tisztító. November 1-jén a Baross
tériek részét vették a gyűjtőfogház
foglalainak kiszabadításában.

Október 27. és 29. között szá-
mos újabb VII. kerületi fegyveres
csoport alakult. A tanács épületében
rendezkedett be *Steiner* Lajos szállí-
tómunkás fegyveres csoportja. A
„Farkas” csoport *Kovács* Dezső és
Drbál Ferenc parancsnoksága alatt a
tanács épületében lévő fegyverese-
ktől leválva előbb a kerületi rendőr-
kapitányságra, 30-án a Wesselányi
utcába, 1-jén az Almássy térre, majd
3-án a Royal Szállóba települt át.

A VII. kerületi forradalmárok
felkészültek a szovjet támadásra:
november 3-án délután a kerületi
nemzetőrparancsnokok és katonai
tanácsadók összegyűltek a Baross
tériek bázishelyén, és Nickelsburg
elnökletével *védelmi tervet* dolgoz-
tak ki. (Abban azonban nem tudtak
megegyezni, ki legyen a kerületi
főparancsnok.) A legnagyobb VII.
kerületi csoport Baross téri ellenál-
lása viszonylag hamar összeomlott.
Ebben része lehetett annak a körü-
ménynek is, hogy Nickelsburg fő-
parancsnok – valószínűleg a vége-
láthatatlan sorokban közeledő
szovjet harcokból láttán – a harc
felvétele ellen foglalt állást, majd
lemondott és eltávozott, mivel pa-
rancsnoktársai nem értettek egyet
vele. A bázishelyet és a környező
épületet a páncélosok szétlőtték,
mire a felkelők nagy része hamarosan
letette a fegyvert, de a többiek

lévő fegyveres csoportok szintén
Oltványiekhoz csatlakoztak. Így
Pesterzsebeten szervezték meg leg-
korábban (még a tüzszünet kihirde-
tése előtt) a fegyveres forradalmá-
rok központi irányítását.

November első napjaiban a
pesterzsebeti nemzetőrök hathatós
támogatást kaptak: az esztergomi
légvédelmi tüzérsztyála a Jutadom-
bon és a Soroksári úton tüzelőállás-
t foglalt el, hogy lévegeivel akadály-
ozza a szovjet csapatok visszate-
rését Budapestre. Miután Oltványi
kijelölte a nemzetőrök harci állás-
pontjait, a civil és a katonai erők a
kerület több pontján együttes erő-
vel csaptak össze 4-én a szovjet
csapatokkal. A civilek kézi fegyve-
reken kívül két légvédelmi ágyúval
és egy sorozatvetővel is rendelkez-
tek. Az utóbbival a Népligetben és
a Mester utcában elhelyezett szov-
jet páncélosokat vették célba. A
szovjet behatolást azzal is nehezít-
tették, hogy felrobbantották a
Nagykőrösi út burkolatát. A fővá-
rosban itt tartott legtovább a fegy-
veres ellenállás: csak november
10–11-én oszlott fel a nemzetőrség,
s csitulak el a helyi a harcok.

A budapesti fegyveres esemé-
nyek összességében 2200 fő halá-
lálást okoztak, az áldozatok fele a
VII–VIII–IX., illetőleg a XX–XXI.
kerületből került ki. A megtorlás
során a nem az önkéntes száműze-
tést választó parancsnokok többsé-
gét kivégezték, vagy pedig a fegy-
vert fogó „pesti srákokkal” együtt
súlyos börtönbüntetésre ítélték,
sorsukat derékba törték.

Eörsi László